

<https://doi.org/10.23939/shv2022.02.034>

Роман Інгарден

КРИТИЧНІ ЗАУВАГИ ДО ПОЗИТИВІСТСЬКОЇ ЛОГІКИ¹ (Закінчення)

Однак повернімось ще на хвилику до проблеми “операційної одиниці”, до проблеми, яка, на нашу думку, відіграє важливу роль у концепції логіки як “численні висловів” (відповідно як “численні імен”, бо у цих двох типів сучасної логіки ця проблема відіграє суттєву роль!), але вона недостатньо усвідомлена самими логіками.

Використання вислівних змінних у логічних формулах пов’язане, перш за все, із запровадженням так званих логічних сталих або функторів (у численні висловів – це міжвислівні або привислівні функтори). Кожна формула i , зокрема, кожне твердження числення висловів, становлять, з огляду на нез’ясованість концепції сучасної логіки, певну *кількість*: а) змінних; б) сталих. Водночас замість змінної (напр., p) можна підставити *довільний вислів*, що, зрештою, в рамках числення висловів ніколи не є ефективним, але що воно повинно враховувати як можливість *застосування* логіки висловів до конкретних “розумувань”! або також *довільні змінні* й відповідні системи змінних, які пов’язані між собою логічними сталими. Проте, незалежно від того, що підставляється замість даної змінної (напр., p), потрібно дотримуватися правила, згідно з яким принаймні в одному виведенні “одна й та сама” змінна повинна всюди бути замінена на *ту ж саму*. Однак немає жодних застережень щодо того, коли у певній формулі є *різні* змінні (напр., p і q), то *інші* мають бути підстановками, наприклад замість p , а інші замість q ; і навпаки, – як ми це вже бачили у згаданому випадку кон’юнкції! – допускається заміна різних змінних однієї і тієї ж формули – принаймні в деяких випад-

ках – *тими ж самими* змінними. Це застереження, щоб у межах одного виведення замість певної змінної підставляти завжди *те саме*, приховує ще одне припущення чи постулат, а саме: те, що підставляється замість даної змінної (тобто у нашому випадку певний вислів), є, по-перше, *цілістю для себе* (“висловом”), яку можна вирвати з контексту без жодної зміни смислу та шкоди, тому вона є чимось *самостійним*; по-друге, оскільки те, що підставляється, можна без жодної зміни переставити з одного місця в інше, відповідно воно може в різних місцях певної формули функціонувати без зазнавання впливу оточення, в якому в цьому випадку знаходиться, тоді воно є *цілістю*, яка від цього оточення *незалежна* і *незмінна*. Це певний постулат, який впливає з операційної властивості висловів чи логічних формул, тобто постулат, який тісно пов’язаний із алгебралізованою логікою, щоб у різних випадках оперувати завжди “тим самим”, як і у випадку арифметичного числення “тою самою” одиницею, без урахування її приналежності до того чи іншого числення. І є ще одним постулатом, а саме: за цього треба послуговуватися певною *одиницею*, тобто чимось *недиференційованим, неподільним*, простим і щоб, наскільки це можливо, оперувати лише *одним видом* одиниці або принаймні якомога *меншою кількістю видів* таких одиниць. Вислівна змінна, відповідно вислів, який підставляється замість неї, розуміється як така *незмінна, незалежна* і *самостійна проста цілість*, з’являється, так би мовити, в *товаристві*, поруч із іншими такими самими незалежними цілостями, а також із певними функторами чи операторами, які не порушують її самостійності, незалежності та незмінності. Кожна формула чи твердження числення висловів є ніби певною атомістичною множиною чи сукупністю, яка складається з певним чином розташованих атомів. Водночас *роль функторів* щодо зазначеної вище тенденції їхньої “формалізації” *стає*

¹ Закінчення. Початок див.: Гуманітарні візії, випуск 1, 2022, 42–48 с. Перекладено за виданням: Ingarden, R. (1972). Krytyczne uwagi o logice pozytywistycznej. [B:] Ingarden, R. Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki, 191–221. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Переклад Ігора Карівця.

нульовою; вони перестають бути самостійним чинником, який зі свого боку визначає структуру цілості – це було би так за умови, що вони мають смисл, до того ж смисл чітко зрозумілий, проаналізований! Натомість вони стають лише *зовнішнім проявом відбору* (кількості та можливо впорядкування) *істиннісних значень висловів*, які підставлені замість змінних (чи лише очікувано допустимих підстановок) в даній формулі. Вислови або вислівні змінні є ніби атомами, які розміщені один біля одного, але вони не взаємодіють, не проявляють міжатомних сил, а формули чи логічні вислови є *аналогами* не хімічних елементів чи складних тіл із міжатомними силами, які їх пов'язують в одну цілість, а є *аналогом* деякої суто геометричної конфігурації мертвих, безсилих “елементів”. Те, що таким “елементом” є власне прості категоричні або також асерторичні вислови, – це проблема, яка виходить за межі структуральної характеристики будови формул чи тверджень числення висловів, але це також є те, на що треба буде звернути пильну увагу, бо це не є випадком, а є тісно пов'язане з певним способом тлумачення логічних витворів і як зрештою побачимо – і світом, який відповідає цим витворам. Однак суворо дотримуючись тверджень сучасних логіків – те, що підставляється замість змінних, не повинно було б бути категоричним висловом або навіть висловом взагалі, але через те, що, строго кажучи, немає жодного пояснення істинності чи хибності вислову, – могло би бути будь-яким або відрізнитися тим, що воно може приймати одне з двох протилежних логічних “значень” або, кажучи загалом, “ознак”, можливо одну з трьох або більше протилежних ознак, відповідно до двозначної, тризначної або іншої багатозначної логіки.

Подібно як умовні вислови та функції істинності зрештою зводяться до простих категоричних суджень, так і проблемні та аподектичні вислови також зводяться до категорично-асерторичних висловів. Ці зведення здійснюються різними способами, включно з тим способом, що різниця між висловами типу “ $S \in p$ ” і висловами типу “ S може бути p ” або “ S не може бути p ” не вбачається в певному особливому виді *предикатної* функції слова “ ϵ ”, а в різноманітному способі приписування суб'єкту певної ознаки предикатом, але відмінним способом *ствердження*, тобто у виді функції, яку виконує цілий вислів, і бере участь лише у функціях слова “ ϵ ”. Б. Рассел запропонував виділяти її осібно за допомогою так званого знаку асерції на початку вислову. Тож, якщо ми погоджуємося з формулюванням звичайного знаку асерції за допомогою слів “ ϵ так, що”, а це, безумовно, є *вихо-*

дом за межі простої функції ствердження, оскільки її замінено окремим стверджувальним висловом, але поки що ми повинні повернутися до нашого порядку денного, тоді на основі розглянутої концепції різниця між ствердним висловом і проблемним висловом полягала б у тому, що загальний вид ствердного вислову має вигляд: “ ϵ так: $S \in p$ ”, а проблематичного вислову – “Можливо ϵ так: $S \in p$ ”. Наприклад, у К. І. Льюїса використовується знак ромбу перед змінною p , який він формулює так: “Можливо, що p ” і, таким чином, увесь проблематичний вислів заміняється на певний передвислівний функтор та категорично-асерторичний вислів. (Я не згадую тут особливу трудність, яка виникає за такого формулювання “Можливо, що істиною ϵ , що p ”).

Однак, знаходимо в літературі, як і у згаданого К. І. Льюїса, як і, наприклад, у нашого Я. Лукасевича, ще інший спосіб зведення проблематичних висловів до категорично-асерторичних. А саме, у Я. Лукасевича “можливість” визначається за допомогою формули: $Mp = \neg Cp \wedge p$. Відтак вислів типу “ S може бути p ” до пари висловів $\neg p$ і p , які поєднуються значком кон'юнкції. У К. І. Льюїса “self-consistency or possibility: $M(p)$ ” рівнозначне “It is false that p implies own negation”, до того ж, коли мовиться тут про “впливання”, то К. І. Льюїс має на думці – наскільки ми зрозуміли – так звану *strict implication*, яка зрештою також визначається за допомогою знаку “можливості”.

Незалежно від цих чи інших специфічних для даної системи особливостей, загальна тенденція в обох випадках така ж сама: логічним “атомом” (операційною одиницею) вважається завжди вислів одного й того ж виду – простий категорично-асерторичний вислів. З цієї ж тенденції випливає зведення висловів різних часових форм – висловів теперішнього й минулого часів – до одного типу висловів, які, принаймні суто граматично, мають форму висловів теперішнього часу, хоча, згідно з намірами сучасних логіків, вони взагалі можуть бути безчасовими (пор., напр., Т. Kotarbiński, *Elementy teorii poznania...*). Вся справа, однак, досить нечітка і водночас виглядає несумісною з емпіричними тенденціями, яких дотримуються сучасні логіки. Важливішою від неї є іншого виду редукція, яка вже здійснювалася в рамках самих категорично-асерторичних висловів. Тобто, загальні вислови типу “кожне $S \in p$ ” (так само й у випадку Е) зводиться до певної пари одиничних категоричних висловів типу “ $S \in p$ ”, наприклад вислови типу “Кожне $S \in p$ ” у так званій сильній інтерпретації вилучаються з логіки й замінюються умовним висловом типу “Якщо $x \in S$, то $x \in p$ ”, тоді як функції загальності

виносяться за межі цього вислову та записуються *перед* ним у вигляді великого квантифікатора “для всіх x ”, водночас “для всіх x ” насправді є лише аббревіатурою ще одного вислову: “для всіх x істинно, що ...”. Адже, згідно із логістикою, умовний вислів – це ніщо інше як пара категоричних висловів, яка виконує окреслене правило щодо їхньої істинності, тобто зрештою вислів A – це ніби особлива трійця категоричних висловів. Цілість завжди залишається тією ж пропозиційною змінною, відповідно, завжди її значенням цього типу. Так само спеціальні вислови типу І або О зводяться до пари висловів: а) екзистенціальних висловів “Існує таке x ...”, за цього не визначаються відмінності між екзистенціальними і категоричними висловами; б) категоричного одиничного вислову, відповідно без власних рамок характеристики – квантифікації типу “ $x \in p$ ”. Отож, зрештою, отримуємо: згідно із цією концепцією, “Деякі $S \in p$ ” є тим самим, що й: “Існує таке x , що $x \in p$ ”. Фактично в сучасній логіці є лише одне відхилення від принципу, аби всі вислови звести до виду “ $S \in p$ ”, відповідно “ S не $\in p$ ”. Деякі логіки, наприклад Е. Шрьодер, запроваджують так звані реляційні вислови типу “ S є більшим за Q ”. Однак вважаємо недоцільним тут розглядати цього типу вислови, бо вони не є важливими для сучасних систем логічного числення.

Натомість треба ще звернути увагу на одну характерну особливість тенденції сучасної логіки. Як відомо, формули сучасної логіки становлять певну систему так званих логічних “сталих” і “змінних”. Про сталі ми вже згадували вище, згідно із сучасною логікою, вони не володіють жодним власним значенням, а лише підлягають формалізації і є лише безмістовними сигналами того, яку структуру значень окремих складників, що підставляються замість змінних, треба підібрати, щоб вся формула набула певного значення (“1” або “0”). Однак як є справа зі “змінними”, без яких взагалі “алгебралізація” логіки не була би можливою? Насамперед впадає у вічі, що саме поняття “змінної” (особливо логічної) – поняття, суть якого дуже важко з’ясувати: взагалі не аналізується і навіть формально не визначається. Це, мабуть, знову відбувається “програмово”, щоб комфортно захищатися і не провалитися у прірву. Своєю чергою, змінні вводяться в логічну систему або шляхом простого подання літерних знаків з коментарем: “ p, q, r ... це змінні” зі спеціальним доповненням, що вони є “вислівними” змінними, а “ x, y, z ...” – це змінні “предикатів” або нечітке пояснення, що змінні – це просто “порожні місця”, які можна заповнити, наприклад, висловами або іменами. Тому, зрештою,

логічні формули та вислови складаються з порожніх місць і певної кількості безсенсовних “знаків” функторів, які визначаються за допомогою надання їм певних систем знову ж таки безсенсовних символів “1” і “0”. Отже, самі “рисунки” (“написи”), про які відомо лише, в якій послідовності вони розташовуються в тій чи іншій системі.

Nota bene: те, в якій послідовності розташовуються ці рисунки, вже усталене в так званих “процедурних директивах”, які, як відомо, вже не належать до системи і написані – *mirabile dictu!* – нормальною, щоденною, сповненою смислу мовою, але й одночасно “поточною” мовою, яка, згідно з сучасною логістикою, не лише є багатозначною, але й має такі вади, з яких випливають неусувні суперечності, антиномії, тобто в мові, яку не можна використовувати в науках.

Це все відомі речі, і ви можете перевірити їх у будь-якому підручнику з сучасної логіки, чи тут нічого не перебільшено або додано. Крім того, тут чітко вказано на певні факти, а в підручниках з логіки вони розглядаються побіжно, тобто без належного аналізу. Як бачимо, вилучення сенсу з логічних формул й уникання аналізу важливості її складових у сфері сучасної логіки досягло того максимуму, якого люди могли собі дозволити та який хочуть мати своїм ідеалом – машини для виконання логічних обчислень, і вони зовсім не хочуть здійснювати аналіз, мати розуміння, надавати їм смисл, а все через страх, що це призводить до помилок. Цих помилок можна уникнути лише тоді, коли вся логіка “зводиться” до відповідно сконструйованих рисунків – зрештою до врегульованої системи рухів друкарської машинки. Функція вченого обмежується контролем, чи ці рисунки сконструйовані відповідно до “процедурних директив”, але цей контроль був би надійнішим, якби його могла здійснювати сама машина. Як відомо, над її побудовою працюють логіки, які орієнтуються на вже існуючі різноманітні обчислювальні машини. Можна сподіватися, що по суті вдасться сконструювати таку машину, яка буде безпомилково здійснювати низку навіть складних логічних обчислень. Напевно також не можна легковажити практичною цінністю такого виду машин. Виникає лише питання, чи така машина та її хоч би й ідеальне функціонування є наукою (у цьому випадку логікою), а по-друге, чи вдалося би збудувати таку машину без логіки, яка була би чимось іншим та більшим, ніж простим рисуванням більш чи менш складних рисунків.

Зневага до “сенсу” і страх перед помилками, у які нас постійно й неминуче втягує змістовна мова, але, як уже зазначалось, мають межі навіть у найвід-

даніших послідовників логіки “без будь-якого сенсу”, а саме у вживанні змістовної мови під час введення символів (констант та логічних змінних) і у конкретизації операційних правил, т. зв. процесуальних директив. Той факт, що це також чудовий спосіб непрямого надання сенсу логістичним формулам, які нібито позбавлені цього сенсу і, крім цього, мають сенс, запозичений у поточній мові та жодним чином не вдосконалений відповідним аналізом, логіки не хочуть визнавати, бо ймовірно вони усвідомлюють той факт, що це ахіллесова п’ята не лише їхньої фактичної наукової діяльності, а й їхньої інтерпретації цієї процедури, інтерпретації, яка, крім певного рівня наукового снобізму, має своїм джерелом певну базу когнітивну настанову.

Знехтуємо, однак, подальшим розглядом того, що в рамках самої логіки призводить до спроби екстремально формалізувати її систему, і розберемося лише з теоретичними наслідками спроби звести всі вислови до категорично-асерторичних типу “ $S \in p$ ”.

Тож, наслідком цього є певна метафізика, яка впливає зі специфічного способу пізнання реального світу і всіх об’єктів пізнання загалом. Сучасні логіки як справжні позитивісти, відмежовуючись від будь-якої “метафізики”, вважають її запамороченням голови, яка не має жодного відношення до науки. Вони також матимуть велику образу на того, хто скаже на їхню адресу слово “метафізика”. Але, на жаль, коли ми уважно подивимося на аргументи логіків, які зазвичай додаються до формальних систем, які вони створюють, ми зустрічаємо низку тверджень, які не належать до системи, проте висловлюються, а часто й жорстко захищаються, й усі разом становлять якщо вже не певну метафізику, то принаймні певний формально-онтологічний погляд²; щодо польського контексту, то цей погляд більше запанував над загальною філософською атмосферою, ніж самі формально-логічні системи, які, зазвичай, майже не проникали в ширші кола, хоча вони посилено рекламувалися їхніми творцями. Найважливіші твердження, на які варто звернути увагу, такі:

1. Світ – це певна сукупність речей, які розміщені довільно і які не пов’язані між собою. Завдяки своїм певним властивостям ці речі впорядковуються, а радше, згідно із конвенційною настановою логіки, вони довільними способами утворюють множини

(класи), тобто типи й види, бо так одне та інше розуміється сучасною логікою.

Таке поміщення об’єктів (речей) у множини й трактування їх лише як елементів класів має свій чіткий відповідник у логіці, а саме у вигляді т. зв. “обсягової” логіки, яка протистоїть “змістовній логіці” і вважає її єдино вдалим (правильним) способом розгляду логічних проблем. Отже, в межах числення класів, де ми послуговуємося вислівними функціями, що містять змінні імен, функції предикатів щодо підмета розуміються лише як встановлення співвідношення обсягу двох імен: терміна підмета і терміна предиката. Тому, наприклад, вислів А розуміється лише як так звана “субсумпція” тощо. Зрештою, остаточною результатом формулювання певної кількості висловів є ніщо інше, як віднесення певних предметів до певних множин, або також одночасна належність одного предмета до двох множин або, на решті, виключення його з тієї чи іншої множини.

2. Або більш загально, сама річ або предмет розуміються як певний клас “елементів”. Водночас не обов’язково розуміти їх у сенсі елементів Е. Маха, однак ці питання найчастіше між собою пов’язані. Так чи інакше, річ розуміється як сукупність так званих “ознак”, зокрема, певних якостей, але не завжди і не обов’язково, оскільки можуть бути ознаки, які, своєю чергою, є певними зв’язками тощо. Кожна з таких ознак предмета (речі) S відповідає певному вислову типу “ $S \in p$ ”, тобто множині висловів, в яких замість змінної S постійно підставляється одна й та ж сама назва, відповідає власне множина ознак однієї речі (предмету). Не можна, однак, вважати, що між такими ознаками, *resp.* між ними і предметом виникає, згідно із сучасною логікою, якийсь тісний та особливий зв’язок. Адже категоричні вислови вважаються “обсяговими”, тобто *парою назв*, обсяги яких перебувають у певному відношенні завдяки, між іншим, субсумпційній функції слова “є” та відповідного квантифікатора. Завдяки такому розумінню немає потреби у з’ясуванні зв’язку (категоріальної структури), який, згідно із будовою категоричного вислову, мав би виникати між тим, що позначає підмет вислову, і тим, що визначається його предикатом, *resp.* певним висловом, якби цей вислів розумівся “змістовно”. Для сучасних логіків з’ясування також можливого зв’язку є чимось небезпечним; воно загрожує, згідно із ними, запровадженням “неясних” понять, які неможливо визначити, – “метафізичних”. Натомість відношення обсягів двох назв (*resp.* корелятивно двох множин) здається їм чимось простим, таким, що не вимагає жодних детальних коментарів чи з’ясувань.

² Треба, однак, наголосити, що розрізнення онтології (особливо формальної) і метафізики відсутнє у працях логіків, але й тут, після його запровадження, радше воно є для них незрозумілим, поки одного дня воно не стане їх власним.

По-друге, вислови, незалежно від того, чи вони мають те ж саме підставлення замість S чи ні, розглядаються як цілком ізольовані одне від одного, як певна дискретна, розсіяна множина висловів, яким приписується можливий зв'язок завдяки тому факту, що вони мають однакову підстановку замість змінної S (якщо ми зробимо таку підстановку). Тому не дивно, що еквівалентом цієї множини висловів вважається *сукупність* ознак, компоненти якої належать їй лише тому, що вони присвоєні одному імені (підставлені замість змінної S). Але, згідно із цією концепцією, було би помилково припускати, що це ім'я володіє якимось власним значенням, яке співвизначало б якийсь особливий зв'язок між всіма "ознаками", завдяки якому вони належали б предметові S . Тоді значення мало би якийсь новий, формальний чи матеріальний аспект у структурі предмета і який би виявляв його єдність. З точки зору позиції, яку ми тут окреслили, таке припущення вже вважатиметься певного виду "метафізикою", якщо припустити, що деяка – як висловилися б Дж. Лок чи Д. Г'юм – "субстанція", яка не тотожна ознакам, сама в собі була б невизначеною, а функція якої полягала б лише у незрозумілому та відсутньому у досвіді "підтримуванні буття" цих ознак. Таким чином, згідно із цією точкою зору, ім'я, підставлене замість S , яке має присвоїти певну сукупність ознак тій самій їхній множині, є або повністю порожнім у власному значенні цього слова, або воно не означає нічого іншого, крім цієї множини ознак, що визначаються цією системою висловів. Підсумовуючи, річ – відповідно, загальніше: об'єкт, визначений певною системою предикативних висловів, – це множина ознак, належність яких до цієї множини жодним чином не обґрунтована, крім як цим порожнім іменем. Тому, нічого немає дивного у тому, що потім, йдучи за Е. Махом, шукають розмаїті позапізнавальні причини, наприклад причину економії мислення чи причину користі нашої діяльності тощо, які з'ясували би, що до одної та що до тої самої множини має належати. Єдність речі, згідно із таким поглядом, взагалі не існує. Вона впливає головню з таких чи інших людських домовленостей, які виправдовуються настановами користі (*nota bene* виправданих лише позірно і таким чином, що неможливо помислити їх без суперечності чи *petitio principii*). Насправді, кажуть, існують лише "елементи" множин, а чи їх називають "ознаками" чогось, чи ще якимось, то це справа таких або інших термінологічних уподобань³.

³ В іншому місці – див. *Spór o istnienie świata*, т. II, § 43 – ми намагалися показати, що вся ця "класова" концепція предмета (речі) не витримує критики. Тут, однак,

3. Для даної позиції характерний ще зовсім інший спосіб тлумачення "ознаки", яка приписується у вислові якійсь речі, а саме: не як "елемента" множини, а навпаки, як "множини" елементів. Як це відбувається?

Тут ми починаємо з функції пропозиції, яка є окремим випадком функції " S є p " (для всіх або тільки для деяких S), а саме з функції, в якій термін " p " замінено на деяку сталу, тобто на конкретне ім'я, і тільки термін S залишається змінною. Тоді це записується у вигляді виразу, наприклад "х є мудрим" або "х є білим" тощо. "Білий", "мудрий", "темний" тощо – це однак "загальні" назви. А що таке "загальна" назва? Отож, відповідно до тверджень, прийнятих у колах логічних, але які впливають *nota bene mirabile dictu* з певних тверджень Барклі!, назва є загальною, якщо вона означає "більше ніж один предмет"⁴. Отже, з певним семантичним зсувом, на який не звертають уваги, хоча це дуже важливо, оскільки це фактично перехід до вищого типу (Рассел), загальна назва означає певну сукупність предметів. Стисло кажучи, щодо застосування до окремого випадку: "білий" – це ніщо інше як множина білих предметів (речей). Це власне повинно відповідати пропозиційній функції "х є білим" тощо: множина цих предметів, назви яких підставлені замість x , спричинює те, що отримані таким способом вислови є "істинними", тобто, іншими словами, вони "здійснюють" цю функцію.

Так виникає парадоксальна ситуація: предмет (річ) – це, згідно із цим поглядом, лише множина "ознак", але також "ознака" – це ніщо інше як множина предметів (речей). Наприклад, дерево, певним чином визначене, було б множиною "своїх" "ознак", але кожна з цих "ознак" була б множиною всіх предметів, які є, наприклад, "високими", "твердими", "зеленими" тощо⁵. Може хтось скаже, що ці два різні

важливо лише те, що вона є онтологічним відповідником зведення будь-якого виду висловів до простих категорично-асерторичних висловів, а їх – до пари імен.

⁴ Щодо цього, то пор. з Т. Kotarbiński, *Elementy teorii poznania...*, wyd. cyt., s. 10. Той факт, що існує плутанина між загальними і плюральними поняттями (на це звернув увагу Пфюндер, пор. *Logik*, 2 Aufl. 129, s. 151) логісти не усвідомлюють. Але також таке трактування загальних понять як *gk.hfkmyb* є характерним для позиції, яку я тут намагаюся окреслити.

⁵ Я не маю наміру критикувати тут цей погляд, але я з ним не погоджуюся, як це можуть зауважити ті, хто знають II том "Суперечки про існування світу". Я вважаю, що погляд, який я тут представляю, має достатнє значення для всіх, хто зберіг природне пізнавальне відношення до реальності.

способи розуміння “ознак” – один раз як “елементів”, а другий як “множин” елементів – є такими взаємовиключними, що ніколи не проголошуються одночасно одним і тим же автором. На жаль, це не так. Досить пошукати в книгах, написаних логіками, в тих їх частинах, які написані поточною мовою, а не символічною, тому вони знаходяться “поза системою”, щоб переконатися у протилежному. Однак, тут нас цікавить лише те, що погляд, згідно із яким “ознака” – це певна множина елементів (речей), ба більше, як неодноразово писав К. Айдукевич, певний “предмет вищого порядку”, є наслідком зведення всіх висловів до одного типу, а зв’язків між висловами – до пар чи множин цих “простих” висловів. Унаслідок цього, функція “ x є білим” репрезентує певний клас ізольованих висловів, тобто таких, які не перебувають між собою у жодних інших зв’язках, окрім того, який визначений у них всіх тієї самою назвою в їхніх предикатах. Тому ця назва, згідно з позитивістично-логічною інтерпретацією, знову не означає нічого специфічного, наприклад якоїсь простої якості. Її смисл визначений лише множиною предметів, які належать до відповідного класу. Однак коли ми запитасмо, чому вони до неї належить, ми не отримаємо відповіді, як і на попереднє питання, про приналежність різних ознак до однієї і тієї ж речі, бо у цій концепції, строго кажучи, воно не має будь-яких суто предметних основ. Як раніше з виду зникла ідентичність речі з багатьма різними ознаками, так тепер компактність класу, який має складати одну і ту ж саму ознаку, не ґрунтується ні на чому і, мабуть, доведеться шукати якусь додаткову позакогнітивну причину, щоб дізнатися про цю неприємну ситуацію, з таким самим результатом, що й раніше. Але цим не переймаються прихильники цього погляду. Навпаки, вони дуже самовпевнені.

Зрештою, структура речей, ознаки, множинність речей, відповідно й світу, що йде поруч зі зведенням різних видів висловів лише до одного типу або впливає з розуміння категоричного вислову як певного співвідношення обсягів двох термінів (імен), погоджене, якщо так можна сказати, з образом світу, який окреслений у праці *Analyse der Empfindungen* Е. Маха: світ – це певна сукупність комплексів елементів, до того ж межі окремих комплексів визначаються не самими елементами, а другорядними причинами, наприклад, економією мислення чи ще чимось подібним. Можна сперечатися, що у цій ситуації є *pruis*, а що *consequens* – логічна чи онтологічна проблема. Найближче можливо будемо до істини, коли скажемо, що перша й друга проблеми виникають з тієї самої гносеологічної настанови, відповідно методоло-

гічної, а саме через страх перед найважчими проблемами, з тенденції до – позірної – якнайбільшого спрощення теоретичної ситуації завдяки витісненню понять, про які зазначено наперед, що їхні предмети не можливо знайти в так званому досвіді чи серед корелятивної сукупності “елементів”, із яких складається реальний світ. Таким чином, очевидно, він набуває такої форми, в якій ми ніколи його не досвідчуємося. Має вже, в контексті формальних питань, другорядне значення, чи вважаються самі елементи чимось “суб’єктивним”, так званими почуттями чи враженнями, чи також теоретично, як хоче Е. Мах, їм приписується якась нейтральність між тим, що є психічним, і тим, що є матеріальним, чи, нарешті, їх інтерпретують якимось по-іншому. Це, очевидно, має велике значення для тих, хто займається суперечкою між матеріалізмом і спіритуалізмом, відповідно для тих, хто сперечається про ідеалізм або реалізм, але з формального погляду це не має значення. І саме це питання формальної структури речей і світу, з одного боку, і форми висловів та відношення між ними – з іншого, є вирішальним для проблеми, яку я ми розглядаємо: для проблеми чіткого визначення основних понять логіки та формальної онтології. Якби можна було подолати скептично-позитивістську дослідницьку настанову і показати, що слід принципово змінити концепцію логіки, то разом із цим, як і слід було очікувати, з’явиться ще одна базова концепція форми реального світу та його складників. Але для того, щоб показати, що по-суті ці дві концепції поєднуються не випадково, а на якійсь глибшій реальній основі, треба буде у найближчому майбутньому ґрунтовніше проаналізувати будову категорично-асерторичних висловів і ті функції, які вони виконують у пізнанні.

Однак перед цим до наведених вище аргументів необхідно додати два зауваження:

З представленою вище позицією у сфері логіки поєднуються ще певні, якщо так можна сказати, негативні висновки у сфері розуміння світу, а саме: поперше, з усього реального світу усуваються будь-які процеси. Залишаються тільки самі “речі”, сукупності речей, може ще відношення між обсягами цих сукупностей; але нічого у світі не відбувається, також нічого не змінюється⁶. Також зникає час. Якщо поряд

⁶ Це особлива позиція платонізму, яка полягає у перетворенні структури світу ідеальних предметів на реальний світ, пов’язаної зрештою з настановою математичних логіків, але одночасно вони не погоджуються з іншою їхньою настановою, а саме радикально-емпіричною. Загалом логіки також зрікаються платонізму так само, як і намагаються номіналістично інтерпретувати поняття ідеї й також універсалій.

із речами існує ще щось, то це у найкращому випадку “моментальні” події (events), з яких складається кожен процес. Відтак у світі немає чогось такого, що було б процесом, бо не існують лінгвістично-логічні засоби його вираження. Але ж відомо, що згідно із позицією, яка є основою філософської логіки, а саме: не існує щось таке, про що не можна сказати, виразити словами, визначити поняттєво й видати у судженнях⁷. Але оскільки в сучасній логіці свідомо усувається з висловів часовий момент, то вони виражають все не лише у формі теперішнього часу, а й у безчасовості. По-друге, предикативні вислови у вигляді часового предиката (*verbum finitum*) “зводяться” до номінальних предикатів (тобто замість “пес чекає” – “пес є таким, що чекає”, аби завдяки цьому уможливити у кожному випадку обсягову інтерпретацію вислову. Ба більше, щоб не мати більше семантичних категорій, окрім двох: назви та вислову. (Ця кількість двох семантичних категорій взагалі не здається необхідною, і вона де-факто не

⁷ Здавалося б, переконливий момент цього погляду полягає у прихованій, ніби не проговореній думці про те, що існує досконала, вичерпна і раціональна мова, яка є пристосованою до структур усього буття і, навпаки, що все буття по-суті є доступним для концептуально-лінгвістичного осягнення. Це є радикальна *раціоналістична* концепція, яка на диво поєднується в логічному неопозитивізмі з радикальним емпіризмом та виразними скептичними тенденціями. Але, навіть не піддаючи тут сумніву цю концепцію, треба запитати, чи по-суті мова, якою ми *фактично* володіємо, є вже цією досконалою раціональною мовою, в якій все, що існує, можна виразити. По-друге, чи з того, що ми не можемо за допомогою фактичної мови подати щось у поняттєвій формі чи висловити, впливає неіснування того, що ми хочемо зрозуміти, але не можемо? Тільки той, хто мав би право ствердно відповісти на перше запитання (як це мовчки, здається, роблять логіки з неопозитивістською настановою), міг би відповісти ствердно і на друге запитання. Проте ствердна відповідь на перше питання була би лише свідченням браку самокритики. Тому треба цей неопозитивістичний вислів “не можна висловити” прочитати так: “наразі не вміємо висловити”. Відтак з цього не впливає жоден висновок про *неіснування* того, чого наразі не вдається окреслити поняттєво чи виразити за допомогою речень. Можна лише утриматися від теоретичного рішення з цього приводу і не зупинятися на досягнутому, а шукати такі мовні витвори (під поняттєві й вислівні), за допомогою яких можна було б отримати рішення. Шукати мовні витвори – це означає, перш за все, покликатися на безпосередній досвід, дані якого допомагають нам створювати відповідні засоби лінгвістичного розуміння того, що є дано.

визнається логістами. Точніше кажучи, треба було би щось зробити з різного виду функторами, які відіграють важливу роль у логіці. Тому можливо немає потреби у створенні для них ще принаймні однієї семантичної категорії, адже вона за належної формалізації усуває функтори і робить їх безглуздими). Нарешті, зв'язки між висловами зводяться до різних пар висловів, які є особливими випадками так званих істиннісних функцій, тобто відповідних функторів. Водночас важливим є те, що серед істиннісних функторів немає таких словечок, як “тому що”, “коли”. Знак матеріальної імплікації стає найважливішим функтором, а відомо, що він сам не встановлює жодного зв'язку між станами речі, які визначені завдяки члену імплікації, тобто між самими цими членами. Таким чином, множина непов'язаних висловів може відповідати безлічі непов'язаних речей, елементів і, щонайбільше, подій (*events*), за умови, що категорія вислову визначає щось принципово інше, якщо вважати, що вона означає щось, що принципово відрізняється від суб'єкта назви, але це можна було би зробити лише в численні висловів, але де-факто логісти цього не роблять. Поряд із розпорощенням світу та усуненням з нього процесів, також намагаються прибрати поняття причиново-наслідкового зв'язку (відповідно причини та наслідку) або принаймні замінити його поняттям функціонального зв'язку, тобто не чим іншим, як поняттям підпорядкування собі двох “величин” (речей, елементів, подій), а поняття причинової істинності – впорядкованою множиною пар таких підпорядкованих собі “величин”. Специфічно-динамічний момент у причиновому зв'язку був з нього акуратно вилучений; поштовх до цього дав ще Д. Г'юм, але в рамках природничих наук, теорії яких головно були створені у другій половині XIX ст. Тому не треба дивуватися, що від того часу у фізиці поняття сили фактично викреслене й замінене на “добуток маси і прискорення”, але й саме прискорення зводиться до певних просторових величин. Всі величини зводяться до так званої системи CGS, але в цій системі первинними величинами *de facto* є лише величини С (просторові); величини двох інших типів зводяться за допомогою вимірювань також до просторових величин. Отож, “образ світу” стає статичним, подібним до того, як розуміли буття елєати. Це зайшло б занадто далеко, якби ми хотіли ґрунтовно пояснити це тут. Тому можна лише узагальнити, що препарування основних понять фізики, а також інших природничих наук відбулося під час позитивістського “очищення” її від усіх “метафізичних” нашарувань і не без одночасного впливу основних тенденцій у

сучасній логіці. Краще: перше й друге є проявом тієї ж пізнавальної настанови, яка є характерною для позитивізму. Нарешті: завдяки усуненню з логіки модальних висловів – способом, зазначеним вище, – і заміною їх парами категорично-асерторичними висловами типу “ $S \in p$ ” – зі світу зникають всі можливості й необхідності. Залишається лише множина речей або фактів (подій), які відбуваються або не відбуваються (відповідником є Np). Ця обставина ще більше посилює статичність розуміння світу або, якщо хтось бажає, “образу світу”. Тож справа того чи іншого розуміння різних типів висловів та їхньої ролі

у пізнанні світу не така безневинна, як може здатися. Це не є “внутрішньою” справою логіки, яку можна, так би мовити, вирішити без наслідків у такий чи інший спосіб. Це має важливі наслідки для світогляду, як з огляду на форму цього світу, так і предмети, що існують у ньому⁸. Той факт, що йдеться не лише про певний збіг чи паралелізм подібних явищ у двох різних областях, але й про те, що тут спосіб вирішення згаданих проблем у сфері логіки є справді теоретично первинним; у цьому можна переконатися лише після одночасного розгляду структури та функцій категоричного й асерторичного висловів.

⁸ Виникає питання, чи наведені вище логічні погляди принаймні уникають небезпек, яким піддається різна концепція формальної структури об'єктів і створеного з них світу? Чи завдяки їм всі важкі для аналізу поняття вже усунуті, як і вся “метафізика”, а всі збережені поняття та положення вже є абсолютно зрозумілими й точними? Відповісти на ці питання неможливо, радше виникають сумніви щодо цього. Позірність усунення труднощів виникає з того, що проблеми не осмислюються до своєї основи і не бачать того, що запровадження нових, нібито вільних від “метафізичних” нашарувань понять, у прихований спосіб знову прив'язуються до понять, яких хочуть позбутися. Це потребує особливих, розлогих міркувань. Деякі розглядувані тут проблеми були згадані в другому томі “Суперечки про існування світу”.